

A meg nem értett Trianon

VISSZHANG - LIV. évfolyam 49. szám, 2010. december 10.

Kovács Éva az *ÉS* 2010. október 1-jei számában kritikát fogalmaz meg Trianon emlékezete kapcsán. Egyetértek azzal, hogy Trianont nem lehet csupán a magyar királyság kontextusában értelmezni, megértésére csak akkor van esély, ha a XIX. század történelmi folyamataiba ágyazzuk.

Kovács Éva azonban ennél sokkal messzebbre megy, ugyanis azt állítja, hogy Trianon valójában nem „nemzeti trauma”, hanem pótcselekvés, mivel Trianon traumáját annak érintettjei „talán már feldolgozták”. Fő érve, hogy Trianon emléke nem az elsődleges tapasztalatból táplálkozik, és nem része kommunikatív emlékezetünknek, ezért csak neurózis.

Természetesen az igaz, hogy a Trianon-jelenséget a magyar belpolitika 1920 óta mind a mai napig bűnös módon instrumentalizálja. Igaz az is, hogy a Trianon-diskurzus Magyarországon (miként a szomszédos országokban is) általában nacionalista és egyoldalú. De egyáltalán nem „csak” neurózis. Kovács Éva ugyanazt a hibát követi el, amit mások szemére hány: cikke címével ellentétben úgy beszél Trianonról, mintha ennek 1920 utáni kontextusa nem lenne alapvető. Úgy tűnhet, mintha Trianon valamilyen elsüllyedt múlt részét képeznék, amelyet csupán manipulatív politikusok rángatnának folyamatosan vissza a jelenbe.

Érvelése alátámasztására felhozott példái is sántítanak. Nem állja meg a helyét a hasonlata, amely szerint az osztrákok régen túl tudták tenni magukat a Saint-Germainban kötött békeszerződés traumáján, „*pedig ott is veszett, nem is kevés*”. Arról azonban nem ír, hogy etnikailag az osztrák örökös tartományokból a terület és lakosság szempontjából is elhanyagolható Dél-Tirol, továbbá a nem annyira osztráknémet, mint inkább „csak” német tudatú Szudétavidék lakosságának kivételével nem veszett el semmi, szemben az elcsatolt területeken élő magyarsággal, mely a Kárpát-medencei magyarság kb. egyharmadát alkotta. Nem említi, hogy az Ausztriával szomszédos államokban ma már nem él anyanyelvét beszélő német kisebbség, ennek hiányában nem is korlátozzák kulturális jogait, nem nevezik őket másodrendű állampolgárnak, nem kívánják őket a határ másik oldalára (mivel ezt a munkát a csehszlovák vezetés 1945 után teljes körűen elvégezte). Nem építenek őket provokáló szimbolikus emlékműveket (és ha építenek, mint pl. évtizedekkel ezelőtt Dél-Tirolban történt, nem marad el se a helyi, se az ausztriai válasz), nem alázzák meg őket a közép- és felsőoktatás különböző fórumain anyanyelvük diszkriminálásával. Nem hoznak aljas nyelvtörvényeket sem. Nem semmisítik meg szántszándékkal kulturális emlékezetük tárgyi emlékeit. Mindez csak érzelmileg vezethető vissza Trianonra, és nem a tényszerű kontextus része? Nem teszi ez legalábbis érthetővé azokat a jelenségeket, amelyeket Kovács Éva is joggal kárhoztat?

Saját példával is érvelhetek. Nekem Trianon kommunikatív emlékezetének is része, hogy nagyszüleim nagyváradi lakásáról még egy zsebkendőt sem vihettek el 1945-ben, így a tárgyi emlékek szinte teljes hiánya emlékeztet családom sorsára. Messzemenő elvárás volna, ha ezt csupán „érzelmileg” kellene visszavezetnem Trianon jelenségére.

Nem érzelmi, hanem gyakorlati kérdés, hogy a szomszédos államokban élő magyar népcsoport helyzete mind a mai napig megoldatlan-e vagy sem. A válasz egyértelmű, mint ahogyan annak is egyértelműnek kell lenni, hogy a megoldás kulcsa alapvetően nem Magyarország kezében van. A magyar politikai vezetés természetesen sokat ronthat vagy javíthat a helyzeten, de a szomszédos országokban élő állampolgárok jogainak kiteljesedéséért a politikai és a morális felelősség elsősorban a szomszédos országokat terheli. Ezért a Trianon-traumáért is alapvetően ők felelősek, mert ők tartják fenn azokat az állapotokat, amelyek a Trianon-gyászt mind a mai napig indokolják.

Ebből a helyzetből adódik az a feloldhatatlan konfliktus, hogy az összmagyarságot képviselő emlékezetkultúra egyrészt nem engedheti meg azt, hogy ne gyászolja meg „Trianont” - azaz jobban mondván a kényszerű nemzetállami asszimilátás keretében a saját, határon túli kultúrájának mind a mai napig tartó rombolását -, másrészt viszont éppen emiatt nem tud semmilyen pozitív, jövőbe mutató üzenetet megfogalmazni. A már említett saint-germain-i békeszerződésnek - szemben Trianonnal - legalább van pozitív üzenete, nevezetesen az osztrák államiság, amitől ma már az osztrákok nem is kívánnak szabadulni. Ilyen üzenetet Trianon akkor hordozhatna, ha a szomszédos országok egyfajta Svájként prosperálnának. Nem nehéz belátni, hogy ettől nagyon messze vagyunk.

Kovács Éva az identitások sokszínűségével érvel, ami szerinte megbontaná a „magyarról” és „szlovákról” alkotott „*hamis etnikai toposzokat*”. Nem értem, mire gondol. Nyilván nem arra az evidenciára, hogy a magyar nemzetiségű lakosságnak lakhelytől függő egyéni identitása is van. Egyik példája a kassai Sziklay Ferenc, akit Kassa történetírói mint a „magyarság őrzőjét” tartanak számon, holott ő Kovács Éva szerint ennél összetettebb személyiség. Beszélt szlovákul is, sőt a szlovákok jogaiért is kiállt. Ebből Kovács csak annyit tart szükségesnek megemlíteni, hogy „*pánszlávizmussal vádolták*”, cikkének olvasója tehát azt gondolhatná, hogy Sziklay esetleg kettős magyar-szlovák identitással rendelkezhetett. Erről azonban - mint ahogyan az a Kovács által hivatkozott tanulmányból is kiderül - szó sincs.

Kovács Éva szerint a történeti feldolgozásokból egyelőre hiányzik az „*elcsatolások*” közvetlen tapasztalatainak a bemutatása. A Trianon-metafora kirekeszti az „*egyéni veszteségek heterogén tapasztalatát*”, amiről „*azonban nagyon keveset tudunk, annyit semmiképpen sem, hogy (...) az ő szenvedéseikre hivatkozva nevezzük Trianont máig ható traumának. (...) A történeti feldolgozásokból egyelőre hiányzik az »elcsatolások« közvetlen tapasztalatainak, az új országhatárokkal való együttélés mindennapjainak, a helyi közösségek egyedi válaszainak, illetve a határváltozások által kikényszerített új társadalmi identitásoknak a bemutatása.*” Nem értem, mire gondol. Hiszen erről a kérdésről jelennek meg feldolgozások, elég, ha csak legutóbb a Századokban Sebestyén Elemérnek és Szabó Péternek az észak-erdélyi katonai közigazgatást tárgyaló munkáját említem. Nem beszélve dokumentumfilmek tucatjairól. Persze Kovács abszurd látásmódjával nem lehet mit kezdeni, miszerint az elszakított területek magyar lakossága 1920-ban a magyarországi politikában és a magyar államban csalódott (!). Én nem állítanám, hogy ez ne lehetne igaz vagy jogos, csak éppen értelmetlen ebben a kontextusban. Az ugyanis sokkal inkább igaz, hogy az elszakított területek magyar lakosságának érzelmeit elsősorban nem az életüket alig befolyásoló Magyarország, hanem az őket alapvető jogaiktól és részben vagyonuktól is megfosztó új román, szlovák és jugoszláv állam befolyásolta.

Kovács Éva szerint az 1938-tól kezdődő területi visszacsatolások nem adtak alkalmat tényleges egyesítésre, mert a visszatért magyarok továbbra is „*mások*” maradtak. De hát nem az volt a visszacsatolások célja, hogy mindenki „ugyanolyan” legyen! Mások maradtak a nem visszatért magyarok egyes csoportjai is! Másságon Kovács jogi és politikai, valamint nemzetbiztonsági szempontokat emleget, miközben neki is tudnia kell, hogy mindezek csak ideiglenesek voltak. Bármennyire is „*mások*” pl. a felvidéki vagy az erdélyi magyarok, az anyanyelv és a történelmi emlékezet kérdésében minden bizonnyal hasonlóan gondolkodnak. Nem véletlen, hogy Észak-Erdélyben minden „*másság*” dacára az 1940 és 1944 közötti időszak a falusi lakosság köznyelvében mint „*magyar világ*” szerepel. Nem mint „*Horthy-korszak*” és nem is mint „*visszacsatolás*”. A magyar lakosság ugyanis minden gond dacára ezt a korszakot élte meg a leginkább otthonosnak. Ha az egész Trianon-komplexum kapcsán létezik valamilyen alapvetően pozitív társadalmi tapasztalat, akkor az a felvidéki és erdélyi részek visszatérése. Azzal, hogy Kovács Éva ezt igyekszik kétségbe vonni, valójában még jobban mélyíti a Trianonnal kapcsolatos neurózist.

Kovács Éva azt javasolja, hogy a magyar és a szomszédos országok történészei a Trianonra vonatkozó szövegek összeolvasásával teremtsenek alapot arra, hogy kialakuljon a közös kulturális emlékezet, és felülíródjék a Trianon-neurózis. Egyetértek; de arra azért utalni kell, hogy ezt az összeolvasást „*mi*” (értve ezen a magyarországi magyarokat) félig sem végezhetjük el, ha a másik oldal, önértékét nem ismerve fel, erre nem hajlandó, és ezzel a gesztusával zsákutcába kényszeríti az általa foglyul ejtett kisebbségi

magyarokat is. A Dušan Kováč és a Kovács Éva által említett többi kiváló szlovák történész álláspontja egyáltalán nem a hivatalos szlovák történeti álláspont. Jellemző, hogy a román nemzeti mítoszokkal leszámoló Lucian Boia sem Bukarestben, hanem Párizsban dolgozik. Természetesen érdemes ugyan velük megállapodni, de ennek rövid távon nem lesz hatása a nemzetállami alkotmányra, a nyelvtörvényre meg az oktatásra, magyarul: a részben nyílt, részben burkolt kényszerasszimilálásra. A kiszolgáltatott határon túli magyarságot idegen testként kezelik és jogaik érvényesülésében erőszakkal gátolják, ezért ezek képviselői kényszerből a mi feladatunk, ugyanúgy, mint Dél-Tirol esetében Ausztria is jogot formált erre korábban.

A kulturális emlékezet csak akkor lesz közös, ha azt a határ túloldalán a hivatalos állami politika is osztja. Magyarországon ugyan erőteljesen létezik a nacionalista történeti diskurzus is, de nem a magyar, hanem a szlovák és a román tudományos akadémia tagjaira jellemző, hogy nyíltan a nacionalista gondolkodás foglyai. Amíg a szomszédos nemzetek etnocentrista narratívája nem változik, közös emlékezetre esély sincs. Ettől független, hogy tisztességesen szembenézni a saját múltunkkal, és a korabeli magyar felelősséggel a mi feladatunk.